

ВОЛГІНА О. О.

Запорізький національний університет

СТИЛІСТИЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ І КОГНІТИВНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ

Об'єктом цієї статті є стилістичні маркери лексикографічних дефініцій, їх здатність відображати уявлення та знання про світ певного етносу. Увагу зосереджено на соціокогнітивному аспекті стилістичного маркування, який стає основою опису стилістичної інформації лексичної одиниці.

Ключові слова: лексикографічна стаття, лексикографічна параметризація, стилістичний маркер.

Объектом данной статьи являются стилистические маркеры лексикографических дефиниций, их способность отражать представления и знания о мире определенного этноса. Внимание сосредоточено на социокогнитивном аспекте стилистического маркирования, который становится основой описания стилистической информации лексической единицы.

Ключевые слова: лексикографическая статья, лексикографическая параметризация, стилистический маркер.

The article focuses on the stylistic marks of the lexicographical entries, their capacity to reflect the ideas and knowledge about the world of certain ethnos. The attention is concentrated on the social and cognitive aspects of the stylistic marking which becomes the base of the description of the stylistic information of the lexical unit.

Key words: lexicographic entry, lexicographical parametrization, stylistic mark.

Сьогодні дедалі більшу увагу лінгвістів привертає нова галузь лінгвістичних досліджень – когнітивна лексикографія, становлення якої відбувається під впливом нової функціонально-когнітивної парадигми. Звідси, **актуальним** виявляється дослідження когнітивної природи стилістичного маркованого знака, який становить собою різноаспектну сукупність знань, у лексикографічних джерелах. Отже, **об'єктом** статті є лексикографічна стаття, що містить стилістичні маркери як відображення уявлень носіїв мови про навколишній світ.

Мета статті – осмислення когнітивної природи стилістичних маркерів.

Як лексична одиниця слово має лексичне і стилістичне значення, які можуть сягати далекого минулого, а можуть бути сучасними. Незважаючи на дискусії вчених щодо структурних компонентів стилістичного значення, вважається (П. Гіро, А.Я. Алексєєв, З.І. Хованська), що воно носить семний характер, є колективно-суб'єктивним залежно від мовленнєвої ситуації і матеріально закріплено

у вигляді стилістичних позначок у словниках.

Саме стилістичні значення слова відтворюють такі властивості концепту як його породження традицією, історичність, багатогранність, відкритість найрізноманітнішим контекстам. У цілому, вони відбивають зміни в структурі знання про оточуючий світ і у деякій мірі зберігають досвід попередніх поколінь. Отже, стилістичні значення концептуально відображені у свідомості людини.

Засновниками теоретичної бази когнітивних аспектів лексикографії справедливо вважаються Ю.Д. Апресян, Л.Г. Бабенко, В.З. Дем'янков, С.М. Гагарін, В.А. Широков та інші.

Стає очевидним, що лексикографічне тлумачення в когнітивістиці набуває першорядної значущості (про це свідчать численні роботи з когнітивних аспектів лексикографії В.З. Дем'янкова, Н.Н. Леонт'євої, С.Ю. Семенової), оскільки словарна дефініція – це репрезентація слова із всіма супроводжуваними знаннями: про його будову, частини, особливості вживання, включення в синтаксичні конструкції, різні типи зв'язків. Проте, тлумачення слова у словнику – це не лише показ семантичної своєрідності певної лексичної одиниці, а й шлях до розкриття змісту певного ментального уявлення. Очевидно, дефініцію слова у словнику можна розглядати як своєрідне «упакування» знань, оскільки в словарному тлумаченні знаходять своє віддзеркалення не тільки окремі фрагменти знання, але й наслідки процесу функціонування, які породжують цілу гаму стилістичних конотацій.

Разом із тим слово у словнику виступає як носій певного правила поведіння з ним, стратегій його використання у дискурсі. Це пояснюється тим, що лексикографічне значення слова визначає круг об'єктів, до яких це слово може бути віднесено; воно абсорбує дані про сприйняття і перцептуальні характеристики позначеного, його відношення з іншими об'єктами і явищами в світі; воно фіксує дані про функції і призначення того, що позначене словом; взагалі, значення слова «може привести вас до всього того, що ви знаєте про позначене. Воно дозволяє доступ до енциклопедичної інформації в довготривалій пам'яті» [1: 61].

Таким чином, лексикографічна стаття є найбільш зручним засобом представлення суті концепту в стислому, «концентрованому» вигляді, у ній знаходить своє віддзеркалення його ядро (найчастіше перше основне значення слова) і численна периферія (різні відтінки значення). Так, Л.Г.

Бабенко вважає, що «мікроструктура словника концептосфери мови втілює у лексикографічних параметрах наші уявлення про ментальну сутність концепту» [2:5]. Концептуальні ознаки, що відбивають ментальну суть концепту у лексикографічній статті, виділяються зазвичай спеціальними знаками – маркерами. Розроблена мережа стилістичних маркерів у сучасних словниках відтворює щонайменші фрагменти концептів, що дозволяє чітко уявити ментальне поле того чи іншого концепту.

Когнітивні ознаки, що виражають уявлення про суб'єктивно-модальні та оцінні смисли складають найдальшу периферію концепту і у зв'язку з цим завершують лексикографічну статтю. При цьому використовують маркери *fam.*, *pop.*, *vulg.*, *injur.* тощо. Напр., **charognard** n.m. – 1. Animal qui se nourrit de charognes, tels les vautours, les hyènes, les chacals. 2. *fam.*, *injur.* Personne qui tire profit du malheur des autres '1. гриф, стерв'ятник. 2. розм. покидьок' [3:197]; **pierrrot** n.m. – 1. Homme déguisé en Pierrot, personnage de la comédie italienne. 2. *fam.* Moineau '1. Людина одягнена як П'єро, персонаж італійської комедії. 2. розм. дивак, чудна людина' [3:824].

Однак, у разі випадків лексикографічне тлумачення виявляється недостатнім для опису реального функціонування слова в мові, тому що за обсягом воно менше концептуального значення, існуючого в свідомості її носіїв.

Як відомо, мовне вираження концептуального змісту здійснюється, крім іншого, лексико-стилістичними засобами мови. Стилістично забарвлені лексичні одиниці є концептуально-мовними сутностями з певним набором когнітивних, мовних та екстралінгвістичних ознак. Їх специфічне значення, народжуючись в контексті спочатку як оказіональна конотація, закріплюється шляхом відтворення у типових дискурсах, набуває стійкого функціонально-стилістичного значення і переходить в узуальне стилістичне значення літературної мови. У останній стилістичні варіанти лексики й забезпечують мовну вербалізацію оцінно-емотивних, ціннісних і прагматичних настанов мовця. Своєрідність змістової сторони стилістично окреслених лексичних одиниць у мові зумовлюється особливостями соціального і культурного досвіду взаємодії мовного колективу з предметами та явищами дійсності, а також особливостями оперування існуючими національно й культурно визначеними концептами.

Принципового значення набуває, зокрема, встановлення місця і ролі стилістичних складових концептів у кваліфікації лексико-стилістичних репрезентантів різноаспектної словникової інформації. Обмеження, які зазнає тлумачний словник за умов дотримання принципу «мінімального тлумачення» (*minimal definition*), потребують, з одного боку, визначення мінімальних обсягів етно-соціокультурологічного матеріалу, з другого – включення достатніх в інформативному плані даних щодо периферії інших «семантичних станів». Оскільки у поле зору лексикографа потрапляють не тільки основні значення, а й семантичні, стилістичні конотації, асоціативно-оцінні нашарування, метафорично-образні, модальні, то окремі тлумачні словники приводять до 198 стилістичних відтінків значення (напр., словник французької мови Robert 2007) чи до 153 (напр., Lagousse 2012). Численні смислові варіації концептуального наповнення реестрового слова, не завжди чітко виявлені конотації, іноді приховане нюансування значення викликають потребу певного розширення мережі стилістичних маркерів і контекстів з метою репрезентації глибинної структури, спираючись на соціокультурологічний зміст. У тлумаченні концептуальної семантики має бути враховане розуміння концепту як комплексу пов'язаних між собою значень, отже, інколи виникає потреба супроводити слово стилістичного значення іншими словами, що тією чи іншою мірою відтворюють той самий загальний зміст. Наявність мовного вираження для концепту, його регулярна лексико-стилістична вербалізація підтримують концепт у стабільному стійкому стані, роблять його загальновідомим (тому що значення слів, якими він передається, загальновідомі, вони тлумачаться носіями мови, відображаються у словниках).

Так, наприклад, об'єктивація концепту *«femme / жінка»* у французькій мові була б не повна без лексико-стилістичних варіантів, які передають скрите ставлення до жінки у французькому суспільстві: *femme* – *accorte* ‘люба, гарненька’ – *litt.* Gracieuse, avenante, *bourgeoise* ‘жіночка’ – *fam.* *vieilli*. *Épouse*, *bringue* ‘здоровуля’ – *fam.* Grande *bringue*: fille ou femme plutôt grande et maigre, déguingandée, *dondon* ‘товстуха’ – *fam.* *péjor.* Femme ou fille qui a un fort embonpoint, *douairière* ‘стара дама із вищого світу’ – 1. *anc.* Veuve qui jouissait d’un douaire; 2. *péjor.* Dame âgée de la haute société, *mémère* ‘матінка’ – 1. Grand-mère dans le langage enfantin; 2. *fam.* Femme d’un certain âge et, le plus souvent, de forte corpulence; 3. *québec. fam.* Personne bavarde, indiscreète; commère, *nana*

‘жінка, дівчина, баба’ – *fam.* 1. Jeune fille, jeune femme; 2. Femme, quel que soit son âge, *maritorne* ‘нечепура, неохайна’ – *litt.* Fille, femme laide, malpropre et acariâtre, *oiselle* ‘наївна, дурненька’ – *fam.* Jeune fille naïve, niaise, *péronelle* ‘балакуча, базікало’ – *fam. vieilli.* Fille, femme sottе et bavarde, *pépée* ‘красуня’ – *fam. vieilli.* Jeune femme, jeune fille jolie et bien faite, *poupée* ‘лялечка’ – 1. Jouet; 2. *péjor.* Femme jolie, coquette mais futile et un peu sottе, *poule* ‘молода жінка, подруга’ – 1. Femmele du coq. <...> 4. *fam.* Epouse, maîtresse. 5. *fam. vieilli.* Femme de moeurs légères, *pute* ‘повія’ – *vulg. injur.* Putain, *salope* ‘повія’ – *vulg. injur.* Femme dévergondée, méprisable; garce, *tendron* ‘молоденька дівчина’ – 1. Partie du boeuf. 2. *fam.* Très jeune fille, *vamp* ‘фатальна жінка’ – 1. Actrice de cinéma. 2. *fam.* Femme fatale і т. п.

Очевидно, що закріплений у відповідних номінативних одиницях концепт «*femme*» є результатом тривалої мовленнєвої діяльності суспільства як когнітивного процесу, внаслідок чого, частина жіночих ознак знайшла вербалізоване втілення у певних стилістично маркованих одиницях. Вторинний характер багатьох позначень концепту «*femme*» у французькій мові є наслідком асоціативних процесів мислення, які постійно відбуваються у свідомості людини при формуванні ментальних та мовних репрезентацій і у ході яких відбулося співставлення концептуальної системи «*femme*» з іншими концептуальними сферами.

Зазвичай, вибір того чи іншого стилістичного рівня (нейтрального, літературно-піднесеного, розмовного, просторічного тощо) у мовленні свідчить про соціальну належність мовця, його ціннісні установки, відношення до ситуації спілкування. Проте не всі ці дані можна отримати лише під час комунікації, більшою частиною вони присутні у прихованій формі у стилістичному маркуванні, що відображають словники.

Так, минулі знання і досвід суспільства зберігаються у ментальній організації архаїчних, або застарілих лексичних одиниць, що входять до класу так званої книжної лексики (мають стилістичний маркер *littéraire / книжне*), одну з підсистем у лексичній системі французької мови, яка характеризується притаманним лише їй лексичним складом і функціями та має установлені зв'язки з іншими концептуальними структурами. До цього концептуального утворення відносяться також екзотизми й історизми. Наприклад, *faux* n.m. – *litt. charge, fardeau*; *échanson* n.m. – 1. *anc.* Officier chargé de servir à boire au roi ou à un grand personnage. 2. *litt.*

ou par plais. Personne qui verse à boire [3:344].

Стилістична позначка *familier* / *фамільярне* маркує лексичні одиниці, що використовуються при особистому невимушеному спілкуванні, у родині, з друзями. Фамільярна лексика має характер «наївної грубості», вона включає і такі одиниці, які у літературній мові мають безумовне знижене маркування та табуїзовані у повсякденному спілкуванні. Даний стилістичний шар є своєрідним дзеркалом, яке відбиває основні зміни у мові взагалі, тому дослідження лексикографічного відображення живого мовлення набуває все більшого значення у сучасній лінгвістиці. Лексичні одиниці марковані *familier* характеризуються особливостями вживання слів у повсякденному переважно усному спілкуванні. Сутність фамільярної лексики полягає також у її здатності створювати конфіденційну атмосферу, почуття буття серед своїх, усувати бар'єри і пов'язувати співбесідників. Отже, маркер *familier* містить експресивно-оцінний компонент інформації уявлень про використання мови.

Стилістичний маркер *populaire* / *просторічне* являє собою особливий історично складений на основі діалектно-регіональних різновидів варіант мовних норм, який функціонує переважно в усному типі мовлення і генетично та функціонально відрізняється від арготичних, жаргонних і професійних елементів. Просторічні слова і вирази певною мірою є спільними для всіх соціальних прошарків сучасного французького суспільства. Отже, маркер *populaire* розглядається як інформація щодо використання лексичної одиниці у розмовно-усній ситуації спілкування.

Стилістичний маркер *argot* / *арго* реєструє марковані вербальні знаки соціальних низів та окремих груп населення (злочинців, декласованих елементів). Маючи за мету приховати справжній зміст повідомлень, арго як специфічний соціолект характеризується значним різноманіттям способів утворення нових лексичних одиниць. У межах арготично забарвленої лексики окреме місце займають жаргонізми – розмовні варіанти спеціальних позначень (спеціальна номенклатура виробничих сфер). Таким чином, маркер *argot* розглядається як інформація про соціальну відмінність і захист у уявленні про використання мови.

Стилістичні маркери є одним із засобів представлення знання про світ. Кожний стилістичний маркер відображає специфічний спосіб

осягнення оточуючої дійсності носіями мови. Дослідження динаміки стилістичних маркерів проливає світло на специфіку концептуалізації світу, оскільки стилістично маркована лексика відбиває аксіологічно зумовлене ставлення носіїв мови до фактів та явищ реального світу.

Звідси, стилістичні маркери лексичних одиниць французької мови, як і будь-якої іншої мови, мають соціокогнітивну природу і залежать від специфіки особливостей концептуалізації світу французьким народом. Лексикографічне відображення різноманітних стилістичних відтінків виступає засобом реконструкції уявлень про світ носіїв мови. Для того, щоб встановити еволюцію певного уявлення носіїв мови про той чи інший предмет, його характеристику, процес, необхідне дослідження динаміки їх лексикографічної фіксації авторитетними джерелами.

Отже, стилістичні маркери лексикографічної статті є результат інтерпретації носіями мови концептуальної інформації мовних знаків. Є всі підстави розглядати стилістичний маркер як достатній «контекст» для виявлення стилістичної, а звідси частково і концептуальної природи лексеми.

Лексикографічну статтю можна порівняти з процесом розгортання інформації: певна частка інформації передається за допомогою стилістичних маркерів, всі імпліцитні смислові елементи представлені у згорнутому вигляді. Таким чином, лексикографічна стаття становить собою факт відображення результату розумової діяльності мовців у певному суспільстві та виступає достатнім для виявлення та кваліфікації уявлень носіїв мови про оточуючий світ. Стилiстичне значення лексичних одиниць у лексикографічній дефініції дозволяє доступ до когнітивної структури, яка об'єктивується також стилістично маркованими мовними знаками у мовленнєвих структурах. Звідси **перспективним** є діахронічне дослідження розвитку стилістичного потенціалу слова, стилістичної системи мови, яке дозволить зробити висновки про розвиток концептосфери певної етнокультури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание : на пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира : [монография] / Елена Самуиловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. 2. Бабенко Л.Г. Лексикографическая параметризация ментальной сущности концепта // Актуальные проблемы концептологии, 2011 – № 3. – С. 5-12.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

3. *Le Petit Larousse Illustré*. – P. : Larousse, 2012. – 1812 p.